

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

з теми: **«ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ ЗІ СХИЛЬНІСТЮ
ДО МАНІПУЛЮВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ
ВЗАЄМОДІЇ»**

Виконав: студент 2 курсу
Ps1-M24z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Данчевський Михайло Михайлович

Керівник:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Михальська Світлана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
спеціальної та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СХИЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ У МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ.....	8
1.1. Маніпуляція як форма прихованого психологічного впливу	8
1.2. Макіавеллізм як схильність особистості до маніпуляції іншими людьми.....	11
1.3. Особистісні риси працівників, схильних до маніпуляції у міжособистісній взаємодії.....	14
Висновки до першого розділу	23
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОСІБ, СХИЛЬНИХ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ У МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ	25
2.1. Методологічне обґрунтування гіпотез дослідження	25
2.2. Обґрунтування вибору та опис психодіагностичного інструментарію для емпіричного дослідження особистісних характеристик осіб, схильних до маніпулювання у міжособистісній взаємодії.....	27
Висновки до другого розділу.....	39
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПРАЦІВНИКІВ, СХИЛЬНИХ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ У МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ	41
3.1. Цілі, завдання та організація емпіричного дослідження	41
3.2. Результати, аналіз та інтерпретація даних емпіричного дослідження ..	43
Висновки до третього розділу	59
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах спостерігається зростання проявів маніпуляцій у професійній сфері. Застосування різноманітних форм і технологій психологічного впливу з метою використання людини для досягнення власних інтересів стає звичним елементом соціальної взаємодії.

Відомо, що прагнучи контролювати події у власному житті чи професійній діяльності, індивід часто вдається до психологічних засобів впливу, орієнтуючись на власну вигоду та особисті досягнення. Маніпулятивні дії у трудових стосунках можуть здійснювати як керівники, так і підлеглі, проте важливо враховувати різницю у їхньому службовому становищі.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виявлення негативних наслідків маніпуляцій для міжособистісного спілкування та професійної взаємодії. Аналіз праць таких дослідників, як С. Грабовська, Є. Доценко, В. Знаков, Л. Рюмшина, О. Каракулова, Р. Чалдіні, Е. Шостром, свідчить, що маніпулятивна взаємодія ґрунтується на ставленні до партнера як до засобу реалізації власних намірів і нехтуванні його інтересами.

У науковій літературі існують різні підходи до розуміння феномену макіавеллізму, однак більшість авторів зосереджуються на пошуку як його позитивних, так і негативних рис. Так, дослідники Р. Делуга (Deluga R., 2001) і С. Маккен (McCann S., 1992) розглядають макіавеллізм як складову психологічної структури лідера; Н. Ф. Скінер (Skinner N. F., 1983) – як чинник ефективності підприємницької діяльності; Ф. де Ваал (Waal F., 1982), Л. Барет і П. Гензі (Barrett L., Henzi P., 2005), Р. Бьорн та А. Віттен (Byrne R., Whitten A., 1988) – з еволюційної позиції; П. Хоулі (Hawley P., 2006) – у контексті теорії управління ресурсами.

Водночас у працях Р. Крісті та Ф. Гейза (Christie R., Geis F., 1970), Т. Муна (Moon T., 1981), Д. Шеперса (Scherpers D., 2003) макіавеллізм описується як явище, що суперечить моральним і етичним нормам суспільства.

У зв'язку з цим науковий інтерес становить вивчення психологічних чинників, які зумовлюють схильність працівників до макіавеллізму, щоб запобігти застосуванню психологічного тиску, спрямованого на примушення інших діяти всупереч власним переконанням.

Мета дослідження: здійснити теоретичне обґрунтування та емпіричний аналіз особистісних характеристик працівників, схильних до маніпулювання у міжособистісній взаємодії.

Об'єкт: особистісні характеристики працівників.

Предмет: риси працівників, що зумовлюють їх схильність до маніпулятивної поведінки у взаємодії з іншими.

Концептуальна гіпотеза: існує взаємозв'язок між схильністю до маніпуляцій у міжособистісному спілкуванні та певними рисами особистості.

На основі цього сформульовано такі емпіричні гіпотези:

1. Виявляється статистично значуща пряма залежність між маніпулятивною поведінкою та загальною спрямованістю особистості на маніпулювання у спілкуванні.
2. Існує пряма кореляція між схильністю до маніпуляцій і авторитарною орієнтацією у комунікації.
3. Спостерігається зворотна залежність між маніпулятивною поведінкою та діалогічною (комунікативною) спрямованістю.
4. Існує статистично значуща негативна кореляція між схильністю до маніпулювання та конформною позицією особистості у спілкуванні.
5. Встановлюється зворотна залежність між маніпулятивністю та альтероцентричною орієнтацією у комунікації.
6. Є статистично значущий негативний зв'язок між маніпулятивною схильністю та рисами «великої п'ятірки»: нейротизмом, екстраверсією, відкритістю досвіду, доброзичливістю й сумлінністю.
7. Спостерігається негативна кореляція між схильністю до маніпуляцій і рисами, що відображають шість груп чеснот: мудрість, мужність, гуманізм і любов, справедливість, помірність та духовність

(трансцендентність).

Основні завдання:

1. Провести теоретичний аналіз підходів до феномену маніпуляції.
2. Описати ознаки схильності до маніпуляцій у міжособистісних відносинах.
3. Визначити особистісні риси людей, схильних до маніпулятивної поведінки.
4. Обґрунтувати методичний інструментарій дослідження таких характеристик.
5. Організувати та реалізувати емпіричне дослідження серед працівників, схильних до маніпулювання.
6. Проаналізувати результати емпіричного етапу.
7. Окреслити перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Для реалізації мети застосовано комплекс методів: теоретичний аналіз наукових джерел; емпіричні методи (опитування, тестування); статистичну обробку даних (кореляційний аналіз за критерієм r_{xy} Пірсона); а також інтерпретаційні методи – аналіз, синтез і систематизацію результатів.

У дослідженні використано такі психодіагностичні інструменти: «Шкала макіавеллізму MACH-IV» Р. Крісті та Ф. Л. Гейз (у російськомовній адаптації В.В. Знакова); «Шкала маніпулятивного ставлення» Т. Банта; опитувальник «Спрямованість особистості у спілкуванні» С.Л. Братченко; п'ятифакторний особистісний опитувальник NEO PL Р. МакКрає і П. Кости (адаптація А.Б. Хромова); опитувальник «Цінності у дії» (Values in Action – VIA) М. Селігмана, К. Петерсона і Н. Парк (україномовна адаптація Носенко Е.Л., Байсари Л.І.).

База дослідження. Робота виконувалась упродовж 2025 року на базі територіального органу Державної міграційної служби України у Чернівецькій області. До участі залучено 71 працівника віком від 20 до 68 років із трудовим стажем від 1 до 20 років. Серед них 64 жінки (17 із яких обіймають керівні посади) та 7 чоловіків.

Наукова новизна. Вперше емпірично підтверджено, що схильність до маніпулятивної поведінки у міжособистісній взаємодії має взаємозв'язок із низкою індивідуально-психологічних характеристик працівників.

Теоретичне значення. Отримані результати поглиблюють розуміння механізмів маніпулятивного впливу та доповнюють наукові уявлення про особистісні риси, притаманні людям, схильним до подібної поведінки у професійній сфері.

Практичне значення. Здобуті емпіричні дані можуть бути використані для подальших наукових досліджень, під час добору кадрів, у розробленні заходів із формування здорового психологічного клімату в колективах і вдосконалення міжособистісної взаємодії.

Апробація та впровадження результатів. Результати проведеного дослідження доповідалися здобувачем та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (29 жовтня 2024 р., м. Кам'янець-Подільський), XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (27 жовтня 2025 р., м. Кам'янець-Подільський), на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2024 р.), на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2025 р.), на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 18 лютого 2025 р.), на XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2025 р.), на VII International scientific and

practical conference «*Current problems of modern inventions and theories*», October 13-15, 2025, Sofia, Bulgaria, на XII International scientific and practical conference «*Current problems in the development of science and education*», 17-19 листопада 2025 р., Сарагоса, Іспанія та знайшли своє відображення у двох закордонних публікаціях здобувача.

Публікації:

1) Данчевський М.М., Онуфрієва Л.А. Особистісні характеристики працівників, схильних до маніпулювання у міжособистісній взаємодії : *Current problems of modern inventions and theories* : Abstracts of VII International scientific and practical conference, October 13-15, 2025, Sofia, Bulgaria, 151 p. / С. 117–122.

ISBN – 979-8-89814-225-4

URL: <https://eu-conf.com/en/events/current-problems-of-modern-inventions-and-theories/>

2) Данчевський М.М., Онуфрієва Л.А. Схильність до маніпуляцій як прихований психологічний вплив у міжособистісній взаємодії. *Current problems in the development of science and education* : Abstracts of XII International scientific and practical conference, November 17-19, 2025, Zaragoza, Spain, 297 p. / С. 240–244.

ISBN – 979-8-90070-292-6

URL: <https://eu-conf.com/en/events/current-problems-in-the-development-ofscience-and-education/>

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (61 найменування). Робота містить таблиці, додатки.

ВИСНОВКИ

Теоретично обґрунтовано, організовано та проведено емпіричне дослідження, здійснено статистичну обробку здобутих результатів і виконано аналіз даних щодо особистісних характеристик працівників, схильних до маніпулятивної поведінки у міжособистісних стосунках.

1. Проведено теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення феномена маніпуляції, у ході якого з'ясовано, що:
маніпуляція, за визначенням Є.Л. Доценко, є «формою психологічного впливу, майстерне застосування якої спричиняє приховане формування в іншій людини намірів, що не збігаються з її справжніми цілями чи бажаннями». Для досягнення своїх завдань маніпулятори зазвичай використовують увесь спектр психологічних впливів – як на свідомі, так і на несвідомі сфери особистості, зокрема вплив на систему цінностей і норм людини;
макіавеллізм трактується як схильність особистості до маніпулювання іншими у міжособистісних відносинах. Такі люди приховують свої справжні наміри, застосовують відволікаючі стратегії для досягнення власних цілей, які нерідко суперечать інтересам об'єкта впливу;
основна відмінність між макіавеллізмом і маніпуляцією полягає в тому, що перша категорія охоплює як приховане, так і відкрите спонукання інших до певних дій чи рішень, тоді як маніпуляція зосереджується переважно на латентному, завуальованому впливі на установки та поведінку людини.
2. Теоретично визначено ознаки схильності особистості до маніпулювання у процесі міжособистісної взаємодії та окреслено чинники, що зумовлюють маніпулятивну поведінку. Серед них: недовіра до людей, до себе та світу; дефіцит самоприйняття; страх самотності; побоювання матеріальних або життєвих труднощів; прагнення здобути схвалення з боку оточення. Зазначено, що культурні відмінності впливають на схильність до маніпуляцій: Я-незалежні культури, зорієнтовані на успіх

і владу, сприяють розвитку маніпулятивності більшою мірою, ніж Я-залежні культури, орієнтовані на встановлення емоційних контактів і взаємну підтримку.

3. Теоретично узагальнено особистісні характеристики осіб зі схильністю до маніпулювання у міжособистісних відносинах. Таким людям властиві: високий рівень інтелектуального розвитку (гнучкість мислення, адаптивність), виражена домінантність, агресивність, асоціальність, рішучість, амбіційність, наполегливість, егоцентризм, низький рівень емпатії, емоційна дистанційованість, підозрілість, скептичність, орієнтація на власні інтереси, зневажання етичними нормами та культурними цінностями, перевага статусних і матеріальних мотивів над гуманістичними. Також їм притаманні емоційний дискомфорт, занижена самооцінка, орієнтація на досягнення без готовності до ризику, а також внутрішня залежність. Хоча маніпулятор часто виглядає впевненим у собі та здатним викликати симпатію, внутрішньо він не відчуває контролю над власним життям.
4. Методологічно обґрунтовано комплекс методик для дослідження особистісних характеристик осіб, схильних до маніпулювання у міжособистісній взаємодії. Використано теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення, інтерпретація), а також емпіричні та статистичні методи дослідження.
5. Організовано й проведено емпіричне дослідження особистісних характеристик працівників, схильних до маніпулятивної поведінки, з доббором і застосуванням відповідних діагностичних методик.
6. Проведено аналіз результатів емпіричного дослідження, за підсумками якого встановлено, що:
 концептуальна гіпотеза про наявність зв'язку між схильністю до маніпулювання та певними особистісними характеристиками працівників підтвердилася повністю.
 Емпіричні гіпотези, сформульовані на її основі, підтвердилися повністю,

частково або не підтвердилися:

- Перша емпірична гіпотеза про статистично значущий прямий зв'язок між схильністю до маніпулювання у міжособистісній взаємодії та маніпулятивною спрямованістю у спілкуванні – підтвердилася повністю.
- Друга гіпотеза про наявність прямої кореляції між схильністю до маніпуляцій і авторитарною спрямованістю у спілкуванні – не підтвердилася.
- Третя гіпотеза щодо зворотного зв'язку між маніпулятивністю та діалогічною (комунікативною) спрямованістю – не знайшла підтвердження.
- Четверта гіпотеза про зворотну кореляцію між маніпулятивністю та конформною спрямованістю – не підтвердилася.
- П'ята гіпотеза про зворотний зв'язок між маніпулятивністю та альтероцентричною спрямованістю – також не підтвердилася.
- Шоста гіпотеза, що передбачала зворотну залежність між схильністю до маніпуляцій та особистісними рисами (нейротизм, екстраверсія, відкритість досвіду, співробітництво, сумлінність), підтвердилася частково.
- Сьома гіпотеза, відповідно до якої передбачалася зворотна кореляція між маніпулятивністю та рисами характеру, що становлять шість груп чеснот (мудрість і знання, мужність, гуманізм і любов, справедливість, помірність, трансцендентність (духовність)), підтвердилася частково.

За результатами емпіричного аналізу визначено, що людям, схильним до маніпуляцій, притаманні такі особливості:

- орієнтація на використання співрозмовника як засобу для досягнення власних цілей, прагнення керувати його поведінкою, отримувати вигоду при збереженні нещирості й емоційної закритості;

- відповідальність, дисциплінованість, високий самоконтроль і водночас схильність до легковажних або асоціальних дій;
- прагнення до незалежності, яке супроводжується холодністю, егоцентризмом та готовністю досягати мети будь-якими способами;
- відсутність інтересу до нових знань і саморозвитку;
- низька схильність до доброти, емпатії та безкорисливих учинків;
- емоційна відчуженість, нездатність до глибоких стосунків і любові;
- надмірна емоційність у судженнях;
- песимістичне сприйняття майбутнього, відсутність віри в позитивні зміни;
- нестача ентузіазму та емоційної залученості.

7. Подальші перспективи дослідження вбачаються у проведенні порівняльного аналізу особистісних характеристик працівників зі схильністю до маніпулювання у міжособистісній взаємодії залежно від стажу їхньої роботи в системі державної служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баклюков О.О. Міжособистісні маніпуляції як засіб впливу на людей. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника*. 2005. Вип. 10. Ч. 2. С. 97–102.
2. Бучко В.Б. Психологічні аспекти резистентності до маніпуляцій свідомістю. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Психологія*. 2013. № 1046. Вип. 51. С. 222–225.
3. Вітюк Н., Вітюк С. Прояви макіавеллізму в міжособистісній взаємодії студентської молоді. *Збірник наукових праць: психологія*. 2019. Вип. 23. С. 82–95.
4. Волинець Н.В. Формування механізмів захисту від маніпуляційного тиску у міжособистісному спілкуванні. *Актуальні проблеми психології*. Том. 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія: Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д., Карамушка Л.М. Київ : Міленіум, 2005. Част. 16. 176 с. С. 104–108.
5. Волинець Н.В. Особливості маніпуляцій у спілкуванні студентів, їхніх батьків та друзів у повсякденному житті. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. / за ред. Максименка С.Д. Київ : “Логос”, 2006, т. 7, вип. 9. 476 с. С. 35–43.*
6. Волинець Н.В., Ворначева Т.Р. Особливості впливу маніпуляцій у спілкуванні викладачів та студентів у навчальному процесі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. Збірник наукових праць СНУ ім. В. Даля. № 1(17). 2007. С. 36–42.
7. Волинець Н.В. Самоохорона особистості від маніпуляцій у міжособистісному спілкуванні: аналіз результатів соціально-психологічного тренінгу. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. / за*

- ред. Максименка С.Д. Київ : “Логос”, 2007а, т. 7, вип. 10. 496 с. С. 77–89.
8. Волинець Н.В. Механізм позитивної протидії маніпулятивним намірам. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. Максименка С.Д. Київ : “Логос”, 2007б, т. 7, вип. 11. 410 с. С. 90–96.*
 9. Волинець Н.В. Основні причини маніпуляційного впливу та виявлення маніпулятивних намірів у міжособистісному спілкуванні. *Materials of final international scientifically-practical conference “The Science: theory and practice. Vol 21. Economic sciences.” – Praha: Publishing House “Education and Science” s.r.o.; Prague, Czcehia – Dnepropetrovsk, Ukraine, 2005а. 80 p. С. 33–39.*
 10. Волинець Н.В. Соціальні, соціально-економічні та індивідуальні рівні маніпулювання особистістю. *Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук: Збірник наукових праць викладачів гуманітарного інституту, підготовлений за результатами науково-дослідної роботи 2005 року. Хмельницький: ХНУ, 2005б. 163 с. С. 71–74.*
 11. Гавриловська К.П. Гендерні відмінності у схильності до маніпулювання в міжособистісному спілкуванні. *Психологічна освіта в Україні: традиції, сучасність та перспективи, 21-22 квітня 2017 року: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди святкування 50-річчя від початку фахової підготовки психологів у КНУ імені Тараса Шевченка та Дня психолога./ за ред. І.В. Данилюка. Київ : Логос, 2017. С. 48–51.*
 12. Гарькавець С.О., Полуктова К.О. Проблема соціальних конфліктів, психологічні наслідки та шляхи подолання. *Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. № 3 (47). Т. 1. С. 110–118.*
 13. Гобод І.Ю. Психологічні особливості маніпуляційної поведінки особистості. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.*

- Костюка АПН України* / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2005, Т. VII. Вип.7. С. 88–96.
14. Гобод І.Ю. Психологічні особливості саморозуміння людей, схильних до маніпуляції. *Актуальні проблеми психології*: Том 2. Психологічна герменевтика / За ред. Н.В.Чепелевої. Київ, 2001. Вип.1. С. 122–126.
 15. Гребінь Н.В. Поняття маніпуляції як різновиду прихованого психологічного впливу. *Тези звітної наукової конференції філософського факультету*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. Вип.7. С. 295–299.
 16. Грабовська С., Гребінь Н. Ціннісно-орієнтаційна сфера осіб із схильністю до маніпулювання у міжособистісних стосунках. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2010. Вип. 10. С.31–41.
 17. Гребінь Н.В. Зміст маніпуляції як різновиду прихованого психологічного впливу. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2013. Вип. 21. С.80–93.
 18. Гребінь Н.В. Мотиваційні установки осіб із схильністю до маніпулювання у міжособистісних стосунках. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2009. Вип. 4. С.39–48.
 19. Гребінь Н.В. Чинники схильності особистості до маніпуляції у міжособовій взаємодії: теоретичний аспект. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: збірник наукових праць*. М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. Серія 12 : Психологічні науки, Вип. 1 (46). С. 82–89.
 20. Гузенко С.В. Особливості маніпулятивного впливу в епоху постжурналістики. *Вчені записки ТНУ імені Вернадського В.І. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72). № 3. С. 333–335.
 21. Гуменюк О. Концепції психологічного впливу в сучасній психології: Загальна психологія. *Психологія і суспільство: Науково-економічний та соціально-психологічний часопис*. 2003. №1. С. 34–89.

22. Гуменюк О.Є Психологія впливу: *монографія*. Тернопіль: Економічна думка, 2003. 305 с.
23. Застольська В.В. маніпуляція як засіб формування ціннісно нормативних уявлень у сучасних демократичних суспільствах. *Філософські проблеми гуманітарних наук. Альманах*. 2010. № 17. С.195–199.
24. Золотарьов В.Ф., Білосорочка С.І. Способи маніпулятивного впливу на публічних службовців. Державна служба: аспекти та практики. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 1. (51). С. 93–103.
25. Кирпенко Т.М., Бохонкова Ю.О. Механізми психологічного самозахисту підлітків : *монографія*. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. 176с.
26. Корнієнко І.О. Генеза опанувальної поведінки у життєвому просторі особистості : дис. ..докт. психол. наук : 19.00.07, Київ. 2018. 323 с.
27. Корнієнко І.О., Воронова О.Ю. *Статистичні методи у психології: курс лекцій з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання спеціальності 053 Психологія ОС «Магістр»*. Мукачево: МДУ, 2019. 44 с.
28. Костю С.Й. Маніпуляція як соціально-психологічна адаптація особистості. *Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць*. Київ : НУОУ, 2021. Вип. 2 (60). С. 64–70.
29. Левицька І.М. Проблема етичності застосування маніпулятивних впливів у професійній діяльності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. Вип. 2. С. 93–103.
30. Лісовський П.М. Маніпуляція свідомістю: сутність, структура, механізм у сучасному трансформаційному суспільстві (соціально-філософський аналіз). Київ: Видавництво Національного педагогічного ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2006. 200с.
31. Лісовський П.М. Феномен маніпуляції свідомістю : сутність, структура, механізм у сучасному суспільстві (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія і філософія історії». Укр. держ. ун-т фінансів та

- міжнар. торгівлі. Київ, 2009. 20 с.
32. Лозниця С. Маніпуляція свідомістю: історико-культурні засади. *Філософська думка*. 2008. №1. С.142–155.
 33. Мерзлякова О.Л. Як не потрапити на гачок маніпулятора : Програма занять для молоді. *Бібліотека Шкільного світу. Українська мова та література*. 2010. № 4. С.149–159.
 34. Москаленко В.В. Психологія соціального впливу. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 448 с.
 35. Никоненко Ю.П. Роль психологічного консультування у зменшенні схильності підлітків до макіавеллізму. «*Actual questions and problems of development of social sciences*» : *International Scientific-Practical Conference. Conference Proceedings* – Kielce : Holy Cross University, 2016. Р. 58–61.
 36. Носенко Е.Л., Байсара Л.І. Методичний посібник до вивчення курсу «Позитивна психологія». Дніпро: ФОП Сова Д.І., 2017. 158 с.
 37. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : посіб. Київ : Академвидав, 2003. 446 с.
 38. Пелехатий О.М. Соціально-психологічні особливості маніпулятивної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу. *Соціальна психологія*. 2005. №6 (14). С. 133–143.
 39. Поліщук Д., Сахарова К. Виявлення психологічних маніпуляцій у процесі міжособистісної взаємодії. *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції вищого навчального приватного закладу «Дніпровського гуманітарного університету»*. 2021. С. 195–200.
 40. Попович І.С. Психологія соціальних очікувань особистості [Текст] : *монографія*. Херсон : ПАТ «ХМД», 2017. 504 с.
 41. Попович І.С. Психологія соціальних очікувань особистості : методологія, теорія і практика : навч.-метод. посіб. Херсон : Олді-плюс, 2019. 158 с. ISBN 978-966-289-294-9
 42. Прокоф'єва О.О. Маніпулятивні міжособистісні стосунки як особистісна проблема. *Наук. метод. зб. матеріалів VIII науково-практичної*

- конференції, Вінниця 9-10 квітня 2008 р. Вінниця : ПП «Едельвейс и К», 2008. С. 110–112.
43. Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості: *монографія* / [за ред. : С.Д. Максименка, С.Б. Кузікової, В.Л. Зливкова]. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. 540с.
 44. Пушкар З.М., Павлик С.М. Якісні характеристики керівника та їх вплив на ефективність управління. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2013. Серія: Економіка. Вип. 2. (39). Ч.1. С. 189–193.
 45. Татенко В. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину. *Соціальна психологія*. 2003. №1. С. 60–72.
 46. Татенко В.О. Психологія впливу: суб'єктна парадигма. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*: 36. статей. Київ : Сталь, 2000. Вип. 3 (6). С. 3–18.
 47. Татенко В.О. Соціальна психологія впливу: *монографія*. Київ : Міленіум, 2008. 216 с.
 48. Фромм Е. Втеча від свободи. перекл. з англ. М. Яковлева. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 288 с.
 49. Хом'як А., Кліш П. Вплив маніпулятивних дій на міжособистісне спілкування. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Педагогічні науки. 2013. № 7. С. 119–124.
 50. Ali F. Chamorro - Premuzic T. Investigating Theory of Mind deficits inn on clinical psychopathy and Machiavellianism. *Personality and Individual Differences*. 2010. № 49(3). P.169–174.
 51. Austin E.J., Farrelly D., Black C., Moore H. Emotional intelligence, Machiavellianism and emotional manipulation: Does all have a dark side? *Personality and Individual Differences*. 2007. Vol. 43. №6. P. 1506–1516.
 52. Christie R. Geis F. *Studies in Machiavellianism*. New York: Academic Press, 1970. 415 p.
 53. De Hoogh A.H., Den Hartog D.N., Belschak F.D. Show in gone'struecolors:

- Leader Machiavellianism, rules and instrumental climate, and abusive supervision. *Journal of Organizational Behavior*, 2021. 42(7), P. 851–866.
54. Gemmile G. Geis F. Heisler W. Machiavellianism as factor in managerial job strain, job satisfaction, and upward mobility. *Academy of Management Journal*. 1972. №15. P.51–61.
 55. Grebin' N. Psychological determinants of the individual's propensity to manipulate in interpersonal interactions. *Journal of Education, Culture and Society*. 2015. № 1. P. 108–119.
 56. Machiavellianism and Counterproductive Behaviors at Work place *Journal of Education & Social Sciences*. Vol. 4(1): 33–47, 2016.
 57. Skinner N.F. Personality correlates of Machiavellianism, extraversion and tough mindedness in business// *Social Behavior and Personality: An International Journal*. 1983. № 11 (1). P. 29–33.
 58. Voitko O., Katsalap V., Rakhimov V. Аналіз особливостей маніпуляції, як інструменту психологічного впливу на свідомість. *Modern Information Technologies in the Sphere of Security and Defense*, 2019. 35(2), С. 121–126.
 59. Wilson D.S. Near D.C. Miller R.R. Individual differences in Machiavellianism as a mix of corporative and exploitative strategies. *Evolution and Human Behavior*. 1998. Vol.19 (3). P. 203–212.
 60. Wilson D.S. Near D.C. Miller R.R. Machiavellianism: A synthesis of the evolutionary and psychological literatures. *Psychological Bulletin*. 1996. Vol.119 (2). P. 285–299.
 61. Zin S. M., Ahmad N., Ngah N. E., Ismail R., Abdullah I. H. T., Ibrahim N. Effects of Machiavellianism on Ingratiation in Organizational Settings. *Canadian Social Science*. 2011. № 7(2). P. 183–190.